

לבנון איננה "משולש ברמודה" - מהו "סינדרום לבנון" וכיצד ראוי להתמודד עימו

ישראל בן דור¹

החברה הישראלית סובלת מנטייה לראות את שטח לבנון כחבל ארץ מסוכן, קשה ואפילו "ארור" לפעולה צבאית. העמדה הזאת אכן מתבססת על כישלונות ואסונות שאירעו בלבנון בין השנים 1976-2006, אך הביטוי שלה הוא טראומתי, מוגזם ומתעלם מהישגים ניכרים של צה"ל בלבנון. הנטייה הזאת, המכונה במחקר זה "סינדרום לבנון", ניתנת לזיהוי בספרות, בקולנוע, בדיווחים תקשורתיים, בספרי היסטוריה ואפילו במחקרים של צה"ל. צה"ל צריך להתמודד עם הסינדרום כדי שכל דרכי הפעולה הנדרשות להתמודדות עם איומים מלבנון, כולל תמרון יבשתי ארוך טווח, יישקלו במקרה הצורך באופן רציונלי. הצעד המתבקש הוא לערוך ולפרסם לציבור מחקר על שלושים שנות המלחמה בלבנון (1976-2006), ביחד עם הלקחים שהופקו והפעולות שנעשו לתיקונם.

סינדרום לבנון

כאשר מדברים על לבנון, נדמה ש"פיל" מופיע בחדר, ודמותו משפיעה מאוד למרות שהיא איננה נראית. ה"פיל" הזה, המכונה במאמר "סינדרום לבנון", הוא המשקע שנוצר בתודעה מהניסיון האישי, ממידע מצטבר לגבי ארץ זו ממקורות שונים ובהם התקשורת, מחקרים, ספרות, קולנוע ועוד. משקעים אלו משפיעים, אם נרצה בכך ואם לאו, על החשיבה ועל ההחלטות. המושג 'סינדרום' (תסמין) מבטא ברפואה ובפסיכולוגיה אוסף של סימנים המעידים על תופעה בעייתית. הסינדרום יכול להתפתח מגורם יחיד או משילוב של מספר גורמים. המונח משמש גם לאפיון תופעה חברתית רחבת היקף בתחומים, כגון קולנוע, היסטוריה וספרות. לדוגמה, 'סינדרום רשומון' מתאר את חוסר היכולת לגבש תמונה מוסכמת של אירוע עקב התיאורים

¹ ד"ר ישראל בן דור, רס"ן בדימוס, היסטוריון, חוקר עצמאי, עוסק במחקר ובעריכת ספרים בהיסטוריה. מרצה במל"ט"ק בנושא מלחמת לבנון הראשונה ובעבר הרצה באוניברסיטת חיפה ובטכניון.

השונים והסותרים של העדים. ההכרה בהיעדר היכולת לשחזר את העבר באופן הקרוב לאמת עקב ההטיות הקיימות במקורות עצמם ובמניעים של ההיסטוריונים מערערת את תוקף ההיסטוריה הקיימת ואת האמון ביכולת של ההיסטוריונים להגיע לחקר האמת.² דוגמה אחרת היא 'הסינדרום הסיזיפי', ולפיו חיי האדם הם רצף של כישלונות, התחלות וסיומים שאין להם משמעות. 'סינדרום' זה מאפיין את חיי האדם ברומנים של הסופר פרנץ קפקא.³

באופן דומה צמד המילים "סינדרום לבנון" יכול לבטא את היחס הרווח בחברה הישראלית לארץ זו. היחס בא לידי ביטוי במילים 'הטראומה הלבנונית' או 'הבוץ הלבנוני'. כביכול "קללה" רובצת על לבנון, וכל חדירה לשטחה צפויה להסתיים בכישלון ותוביל לאסון. מטרת המאמר היא לתאר את המאפיינים הבולטים של ה'סינדרום', לעמוד על דרך התפתחותו, להסביר מדוע מן ההכרח להתמודד איתו ולהציע דרך להתמודדות.

זרעי המחלוקת

רבים מהמפקדים והלוחמים במילואים במבצע "שלום הגליל" היו בוגרי מלחמת יום הכיפורים ו"מלחמת ההתשה" שקדמה לה. מלחמת ששת הימים ייצגה מבחינות רבות את שיא ההסכמה הלאומית בחברה הישראלית, והניצחון המזהיר חיזק לכאורה את הרוח הזו. אולם התמשכות הלחימה וריבוי האבדות במלחמת ההתשה סדקו את ההסכמה הרחבה. במלחמת ההתשה נוצרו לראשונה הסדקים בהסכמה של החברה הישראלית על היעדים הלאומיים ועל המוכנות לשלם את מחיר הדמים שנדרש להשגתם. בגבולות החדשים נוצר הניגוד החריף בין חזית לעורף, והתעורר ויכוח עז על נחיצות העימות. הטרור הפלסטיני הגואה, התעצמות הלחימה בחזית התעלה ואסונות מרובי אבדות, שהחמורים בהם היו טיבוע המשחתת אילת, אובדן הצוללת "דקר" ופעולת כראמה, יצרו זעזוע קשה ביותר. אלוף אריאל שרון, ראש מחלקת ההדרכה, אמר בדיון מטכ"ל ב-28 באפריל 1969: "אנשים מוכנים לקבל אבדות במלחמה שיש בה הישגים, אבל האבדות כתוצאה מהחזקת המצב הקיים [...] משמעות האבדות מסוג זה תהיה קשה ביותר".⁴ מלחמת ההתשה העלתה בחריפות את השאלות האם החברה הישראלית מסוגלת לעמוד במתח מתמשך המלווה באבדות לאורך שנים ומה הן ההשלכות עליה. אחד הסימפטומים להיווצרות

² רותם קובנר, "הקדמה: 'רשומון' והשיח ההיסטורי", **זמנים** 86, (2004), עמ' 4-9.

³ גרשון שקד, "סיזיפוס ואהסוורוס: הסינדרום הסיזיפי וה'הנעדר' של קפקא", **מחקרי ירושלים במחשבת ישראל**, (מכון מנדל, 2005). עמ' 699-700. במיתולוגיה היוונית העניש זאוס, מלך האלים, את סיזיפוס. הוטל עליו לגלגל אבן עצומה במעלה הגבעה, אך בכל פעם שהוא עמד בפני השלמת המשימה, האבן נשמטת מידיה והתגלגלה לתחתית המדרון. כך נאלץ סיזיפוס, עד אין סוף, לבצע שוב ושוב אותה משימה. הגורל של סיזיפוס הוא משל לאדם שחיו, לפי גישה זו, כרוכים במאמצים ובסבל החוזרים שוב ושוב ללא תכלית. אהרון שבתאי, **המיתולוגיה היוונית**, (מפה: ת"א, 2000), עמ' 54-55.

⁴ כפי שמצוטט אצל יואב גלבר, **התשה, המלחמה שנשכחה**, (כנרת זמורה-ביתן דביר: מודיעין, 2017), עמ' 592.

הסדקים היה המחזה האנטי-מלחמתי "מלכת האמבטיה" מאת חנוך לוין. ההצגה הסטירית כוונה נגד הדמות החדשה והמדומה של ישראל כמעצמה, ולוין המשיל את המזרח התיכון לאמבטיה ואת ישראל למלכתו. בסוף אפריל 1970 העלה התיאטרון הקאמרי את ההצגה, והיא הורדה לאחר זמן קצר מכיוון שהיא עוררה התנגדות קשה ביותר ונתפסה פוגעת, תבוסתנית, הרסנית ומשתפת פעולה עם האויב.⁵ באופן סמלי ממשלות ישראל נמנעו להכיר במלחמת ההתשה, ולכן הוחלט להכריז עליה כעל מלחמה ולהעניק את האות שנקבע לה רק בשנת 2003, שלושים ושלוש שנים לאחר שהתרחשה.

תקצר היריעה לפרט את המשקעים הנפשיים והתודעתיים של מלחמת יום הכיפורים. אחד המיתוסים שנפגע אנושות באותה מלחמה, ושיש בו רלבנטיות מיוחדת ל"סינדרום הלבנוני", היה המיתוס "יש על מי לסמוך". מיתוס זה גילם תפיסת מציאות המבוססת על אמון, על הכרה במרות ועל קבלת הדין. באתוס הישראלי מיתוס זה היה מרכזי עד שנת 1973. בבסיסו עמדו אמון בבכירי הצבא והעם, והוא נועד להרגיע את החוסן הפנימי ולחזקו. אולם ההפתעה האסטרטגית וההלם שנחווה בעקבותיה, שרשרת המחדלים שנחשפו במלחמה, הפקרת לוחמי המעוזים, קרבות הבלימה הקשים, ריבוי האבדות ואובדן האמון בהנהגה הצבאית והמדינית ביטלו את תוקף האמון. ההשפעה המשמעותית ביותר של מלחמת יום הכיפורים הייתה בסוגיית היחס בין חיי אדם לבין דבקות במשימה ובמידת האמון של החיילים ושל המפקדים במפקדיהם הבכירים ובממשלה. החוויות האישיות של המפקדים והחיילים, ביחד עם הספרות היפה והמחקרית שהציבור נחשף אליהן ומכלול היצירה התרבותית הישראלית, יצרו מאז מיתוס הפוך, ולפיו אין על מי לסמוך.⁶

בשנת 1982 ישראל הייתה לאחר מהפך פוליטי, ולראשונה הנהגה שונה מזו שהובילה את ישראל מראשיתה, קיבלה החלטות על יציאה למלחמה. המחלוקת לגבי מטרות המלחמה המתמשכת בלבנון התחילה עוד לפני מלחמת לבנון הראשונה (1982). בציבור ובצה"ל הייתה הסכמה רחבה שלא ניתן להמשיך במצב שבו יישובי הצפון הפכו לבני ערובה של ארגוני המחבלים, ומכאן באה התמיכה הרחבה במבצע, שמטרתו המוצהרת הייתה לחדור לעומק ארבעים קילומטרים ולהסיר את איום הקטיושות והטרור. גם השאיפה לתקוף את מערך טילי הקרקע-אוויר שהסורים הציבו בבקאע באפריל 1982 הייתה מובנת.

אולם המטרות מרחיקות הלכת שנועדו לעצב בלבנון מציאות מדינית חדשה באמצעות סילוק הכוחות הסוריים מלבנון, כיבוש ביירות והקמת שלטון נוצרי נוח לישראל, עוררו התנגדות רחבה. חיילי המילואים, הלוחמים והמפקדים במלחמת

⁵ שם, עמ' 580-584, 594-600, 615-617, 651. עוז אלמוג, **פרידה משרוליק, כרך ב**, (אוניברסיטת חיפה/זמורה ביתן, 2004), עמ' 692-695.

⁶ גדעון אביטל-אפשטיין, **1973 - הקרב על הזיכרון**, (שוקן: ירושלים ותל אביב, 2013), עמ' 414-415, 458. ראו גם עמ' 451-462.

"שלום הגליל", חוו בגופם את האבדות הקשות של מלחמת יום הכיפורים, ורבים מהם בחנו מחדש את סולם הערכים שהוביל אותם, כפי שכתבה עדנה לומסקי-פדר במחקר על השפעת מלחמת 1973 על הלוחמים ועל תפקודם במלחמת 1982: "בפרפרזה על 'יורים ובוכים' של לוחמי ששת הימים, הרי שבמלחמת יום הכיפורים זו קבוצה של חיילים ש'יורים ומערערים'. בערעור טמונים הבכי וגם הביקורתיות שנשמעה חזק יותר במלחמת לבנון והמשיכה להישמע ביתר שאת גם בימי האנתיפאדה"⁷. הזעזוע שנשאר חרוט בלוחמי 1973, וההתנגדות למטרות מרחיקות הלכת הובילו לגישה: "שאינן הצדקה לקורבנות מיותרים. קיום המדינה לא מוטל בכף"⁸. השאיפה הייתה לחסוך ככל האפשר באבדות, ולכן העדיפו שימוש באש והתנהלות שקולה ומדודה שהשפיעה באופן משמעותי על ביצועי הכוחות במלחמת לבנון הראשונה.

בתחילה זכתה מלחמת שלום הגליל לתמיכה ציבורית (צילום: יעקב סער, לע"ם)

העידן הלבנוני

בדיון ב"סינדרום לבנון" מן ההכרח להתייחס לחותם של "העידן הלבנוני" ב"מלחמת הגבולות של ישראל", כפי שאפיין אותו אל"ם ערן אורטל. עידן זה, מראשיתו בשנות השבעים, היה לאחד העימותים הקשים ביותר שעימם התמודדה ישראל בלחימה נגד הטרור. צה"ל פעל בלבנון בעוצמה וערך פשיטות יום (מבצעי "קלחות") שבהן הופעלו כוחות משוריינים גדולים, כבר בשנת 1970 כאשר ארגוני המחבלים העתיקו

⁷ יהודה וגמן, "מטרה אחת יותר מדי", מערכות 413, (צה"ל, יולי 2007), עמ' 9; עדנה לומסקי-פדר, כאילו לא הייתה מלחמה, (מאגנס: ירושלים, 1998), עמ' 61-62.

⁸ עמנואל סקל, ימי לבנון: אוגדה 252 במלחמת שלום הגליל, (ליאור שרף, 2019), עמ' 36.

את היערכותם ופעילותם נגד ישראל מירדן לשטח לבנון. רוב הפיגועים היו יבשתיים ומיעוטם ימיים. בלטו ביניהם מעשי טבח של המחבלים באוכלוסייה אזרחית בצפון מדינת ישראל, דוגמת האירועים בקריית שמונה, מעלות, אוטובוס אביבים, אוטובוס הדמים בכביש החוף, נהריה ואחרים. בשנת 1976, שבה חדרו כוחות הצבא הסורי ללבנון בהסכמה שבשתיקה עם ישראל, קמה "הגדר הטובה" והחלה מעורבות ישראלית, צבאית ואזרחית, בדרום לבנון.

במבצע ליטאני (1978) הפעיל צה"ל כוחות בקנה מידה נרחב, והם כבשו את מרחב דרום לבנון עד נהר הליטאני. לאחר נסיגתם הוקמה רצועת אד"ל (אזור דרום לבנון), ומצפון לה פרסו כוחות יוניפי"ל. המטרה הייתה לגרום למחבלים את מירב האבדות באמצעות "חיכוך קרבי". פיגועי הטרור בזירה הבינלאומית, במיוחד הטרור האווירי, אילצו את צה"ל לבצע פעולות חדירה לעומק, דוגמת פשיטת סירת מטכ"ל על שדה התעופה בביירות בשנת 1968 ו"אביב נעורים" בשנת 1973. בתוך כך התמסד דפוס הפגיעה במנהיגי המחבלים כגמול וכהרתעה. ההישגים בחסימת הגבול היבשתי הובילו להתחמשות גוברת של ארגוני המחבלים בנשק תלול מסלול. ב"מלחמת שלום הגליל" אילץ איום הקטיושות את צה"ל לחרוג מהדפוסים של הגנה על הגבול ופעולות גמול בלבנון. הן "מבצע ליטאני" והן "מלחמת שלום הגליל" נועדו להוביל להסדר, אולם התברר שממשלת לבנון לא הייתה מסוגלת לגבות הסכם עם ישראל.⁹

בשנת 1985, לאחר שצה"ל התייצב ב"אזור הביטחון", נקלע צה"ל להסלמה גוברת ולהפגזות מעת לעת של היישובים בצפון. צה"ל הגיב בשני מבצעים גדולים: "דין וחשבון" (1993) ו"ענבי זעם" (1995). בניגוד לפעולות מן העבר מטרת המבצעים הייתה לא רק לפגוע בחיזבאללה, אלא בעיקר (בגישת "המנופים", ראו להלן) להניע את הממשלה הלבנונית ואת השלטון הסורי (שהחזיק בלבנון כוחות צבא גדולים עד שנת 2005), כדי שירסנו את הארגון. תקיפת המטרות בדרום לבנון נועדה להניע את האוכלוסייה האזרחית צפונה כדי ללחוץ על המשטר הלבנוני. הכוח העיקרי שהופעל היה אש מנגד, אווירית וארטילרית. כוחות היבשה הונעו לעבר הגבול עם לבנון, בעיקר כדי לגבות את האיום בהסלמה נוספת. המבצעים הוסלמו בשלבים שתוכננו מראש כדי להבהיר לאויב שעדיף מבחינתו להפסיק כל עוד לא פרצה מלחמה.

גישת "המנופים" נבעה מתפיסת הביטחון השוטף של ישראל. בניגוד לתפיסת הביטחון הבסיסי (הרתעה, התרעה והכרעה), שבה ביקשה ישראל להימנע מהסלמה, התגבשה בישראל מראשית קיומה תפיסת ביטחון שוטף, שבה היא שאפה להסלים כדי להרתיע. מול מחבלים, מסתננים, ארגוני טרור והמדינות שנתנו את חסותן, העדיפה ישראל להפליא מכותיה ולהסלים, כדי שכל המעורבים יעדיפו לחדול ולהימנע מפגיעה בישראל. יעילות התפיסה מותנית אם כך בזיהוי האחראי האמיתי

⁹ יגיל הנקין, "מחיר גבוה לדמנו" תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות התגמול ועד לצוק איתן", **בין הקטבים** 15, (צה"ל: מרכז דדו, מרץ 2018).

כדי שהמהלומה תגיע אל הנמען הנכון.¹⁰ בסוף שנות התשעים ועל סף הנסיגה מלבנון פנה צה"ל למבצעי גמול-הרתעה שהמרכיב העיקרי בהם היה תקיפות אוויריות. התקיפות נוהלו נגד יעדי חיזבאללה בדרום, מטרות תשתית לבנוניות ומטרות עומק. המבצעים נועדו לגבות מחיר מכל הגורמים שסייעו לחיזבאללה וליצור מאזן הרתעה מול חיזבאללה וסוריה לקראת נסיגת צה"ל מלבנון.¹¹

הנסיגה מלבנון במאי 2000 נקלעה, גם היא, למרבה הצער לדפוס של ציפיות שלא מומשו ושפיינו את פעולת צה"ל בלבנון משנת 1982. צד"ל קרס בטרם עת, ולכן צה"ל נאלץ להקדים את הנסיגה בשבוע. מבחינת צד"ל והאוכלוסייה באזור הביטחון היציאה החפוזה אחרי שיתוף פעולה ולחימה כתף אל כתף במשך למעלה משנות דור הייתה "ברירה" שהכנתה קשות באוכלוסייה, שהייתה נאמנה לישראל ושהקריבה קורבנות יקרים למען ביטחונה.¹² אנשי צד"ל הופקרו במדינת ישראל, והם לא זכו לטיפול שהיו זקוקים וזכאים לו, ומצבם של אנשי צד"ל בישראל הפך "תזכורת שלילית לכל גורם שרוצה לקשור את גורלו עם מדינת ישראל".¹³ מבחינת החיזבאללה הנסיגה נתפסה כברירה וסימן מובהק לחולשת החברה הישראלית, לחוסר יכולתה לעמוד

במאבק ממושך ולספוג אבדות ולחוסר נאמנות לבעלי בריתה, כפי שביטא חסן נסראללה, מנהיג הארגון, בנאום "קורי העכביש" ב-26 במאי שנת 2000. לבנון והאוי"ם לא הרחיבו את היערכותם, ולכן חיזבאללה השתלט על דרום לבנון. כבר ב-7 באוקטובר 2000 תקף הארגון סיור צה"ל בהר דב, הרג שלושה חיילים וחטף את גופותיהם.¹⁴ ההבלגה מול ארגון חיזבאללה הובילה לכרסום הדרגתי בהרתעה מולו, הוא הוסיף לנסות ולחטוף חיילים נוספים, וכך נסללה הדרך לפרוץ מלחמת לבנון השנייה עקב תקיפת סיור צה"ל ליד זרעית ב-12 ביולי 2006.

חסן נסראללה, מנהיג ארגון חיזבאללה
(Satyar Emami, Fars News Agency)¹⁵

¹⁰ שם.

¹¹ ערן אורטל, "את מי אנחנו מפחידים? התפתחות הגישה הצה"לית למבצעי גמול והרתעה מול ארגוני טרור וגרילה", **בין הקטבים** 19, (צה"ל מרכז דדו, פברואר 2019).

¹² עמוס גלבויע, "דמזומי בוקר", (מל"מ/אפי מלצר, 2015), עמ' 171.

¹³ שם, עמ' 174.

¹⁴ שם, עמ' 169, 176.

¹⁵ [https://en.wikipedia.org/wiki/Hassan_Nasrallah#/media/File:Hassan_Nasrallah_meets_Khamenei_in_visit_to_Iran_\(3_8405110291_L600\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Hassan_Nasrallah#/media/File:Hassan_Nasrallah_meets_Khamenei_in_visit_to_Iran_(3_8405110291_L600).jpg)

"סינדרום לבנון" השפיע רבות על התנהלות הצבא בשנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה ובמהלכה. גישת ההכלה מול חיזבאללה, שאפיינה את תגובות צה"ל בשנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה, נבעה במידה לא מבוטלת מה"סינדרום". אף אחד מהקצינים הבכירים, כך כתבו עמוס הראל ואבי יששכרוף, לא רצה לשחזר את הטראומה של לבנון.¹⁶

לאחר הנסיגה מלבנון גובש רעיון מבצעי למלחמה. הרעיון עסק בהפעלת הכוח בשלוש מדרגות: הפעלת אש מנגד (יבשתית, ימית ואווירית) המשוגרת ממרחק; מהלכים קרקעיים מוגבלים (התוכנית המבצעית "שוברת הקרח"); ומהלך קרקעי רחב היקף (התוכנית המבצעית "מי מרום").

אולם בשנים בין הנסיגה (2000) לבין מלחמת לבנון השנייה (2006) נדחתה באופן גורף כל אפשרות לפעולה קרקעית בלבנון, וצה"ל נמנע במלחמת לבנון השנייה מביצוע מהלך קרקעי נרחב בשלב מוקדם של המלחמה עקב החשש מאבדות ומהיתקעות ב"בוץ הלבנוני".¹⁷ הצמרת הצבאית הייתה סבורה שהקברניטים לא יזדרזו להסתכן בהכנסת כוחות צה"ל בלבנון, והכנת תוכניות אופרטיביות והיערכות לעימות בלבנון לא היו בסדר עדיפות גבוה. כך עולה, בין היתר, מדברי הרמטכ"ל דני חלוץ,¹⁸ אלוף (במיל') עמנואל סקל, שסייע לזרוע היבשה בגיבוש הלקחים ממלחמת לבנון השנייה, ותא"ל (במיל') גל הירש, מפקד אוגדת הגליל לפני המלחמה ובמהלכה. הירש כותב בעניין זה כך:

האמירות מסוג "לא נשוב לבוץ הלבנוני" היו מושרשות כל כך, עד שסברתי כי הן מעקרות את המחשבה המדינית-צבאית הנקייה. פעמים רבות שמעתי כי 'צריך למנוע זאת בכל דרך', כאילו לבנון היא זירה האסורה לתמרון קרקעי וכאילו ההכנות למלחמה שם מתנהלות רק משום שלצבא צריכות להיות תוכניות, גם אם הן לא יאושרו.¹⁹

בנייר עמדה לאחר מלחמת לבנון השנייה הגיע אלוף (במיל') יצחק בן-ישראל למסקנה כי עיקר הטאבו סביב כניסה ללבנון ("הבוץ הלבנוני") לא נבע מעצם הכניסה, אלא מהשהייה שנכרכה באבדות קשות בנפש במשך שמונה-עשרה שנה: "הלך והשתרש בציבור הישראלי המונח "הבוץ הלבנוני" כביטוי לרתיעה מכניסה

¹⁶ עמוס הראל ואבי יששכרוף, **קורי עכביש**, (ידיעות ספרים: ת"א, 2008), עמ' 77.

¹⁷ סקל, שם, עמ' 178.

¹⁸ הרמטכ"ל דני חלוץ, שהיה מפקד חיל האוויר בשנים 2000-2004, כתב בזיכרונותיו שמתחילת המלחמה ברור היה, גם במפגשים עם הדרג המדיני, שהמהלך הקרקעי אינו רצוי: "כבר מתחילת המלחמה היה ברור שאין רצון להגיע למהלך קרקעי רחב, זאת מתוך הערכת מחירו הלאומי ביחס לתועלת הצפויה. הניסיון שנצבר בלבנון במשך 18 שנים (1982-2000) היווה עדות מוצקה למחירים הגבוהים ששולמו, כשרק תועלת מועטה בצידם. היה לי ברור שהשאלה שאני צריך להציב לעצמי אינה איך נכנסים ללבנון, כי אם איך יוצאים ממנה. הרוח והמלל שזרמו במפגשים עם הדרג המדיני היו חד-משמעיים: אין רצון ואין כוונה להגיע למהלך קרקעי רחב". דני חלוץ, **בגובה העיניים**, (ידיעות אחרונות/ספרי חמד, משכל: ת"א, 2010), עמ' 376. חלוץ מציין שם שלעמדה זו היו שני מתנגדים עקביים: ראש המוסד מאיר דגן וראש המטה המדיני-בטחוני עמוס גלעד. מן ההכרח להבהיר שחלוץ הסתמך על שמונה עשרה שנות הביטחון השוטף של צה"ל בלבנון ולא על "מהלך קרקעי רחב" שבוצע רק בשבוע הראשון של מבצע "שלום הגליל" (6-11 ביוני 1982).

¹⁹ גל הירש, **סיפור מלחמה סיפור אהבה**, (ידיעות אחרונות/ספרי חמד: ת"א, 2009), עמ' 245.

נוספת ללבנון (בחינת "מוטב לא להיכנס ואז אין סכנה שלא נצא בזמן")²⁰. הזירה הצפונית גם נתפסה כמערכה הכוללת את סוריה ולבנון, שבה סוריה הייתה הגורם הדומיננטי, ולכן תקיפתה הייתה אמורה לשמש מנוף על חיזבאללה. צה"ל היה מסוגל, על פי תפיסתו, לפעול טוב יותר נגד הצבא הסורי מאשר נגד חיזבאללה.²¹ תפיסת ההפעלה של צה"ל, מאפריל 2006, התעלמה מן האיום המייד העומד לפתח ישראל - מלחמה נגד ארגוני טרור שיש להם יכולות צבאיות של מדינה, דוגמת חיזבאללה וחמאס. תפיסת ההפעלה נגזרה לאחר המלחמה.²²

בניין בחיפה שנפגע מטיל קרקע-קרקע במלחמת לבנון השנייה (צילום: משה מילנר, לע"ם)

באופן סמלי למדי אפילו שאלת החלוקה לתקופות של לחימת צה"ל בלבנון לא זכתה עדיין למענה ראוי. מתי הסתיימה מלחמת לבנון הראשונה? ראובן ארליך סבור שהתקופה בין יוני 1982 לינואר 1985, הכוללת את מבצע "שלום הגליל" (6 ביוני-31 באוגוסט 1982) ואת מלחמת הגרילה נגד צה"ל בלבנון (ספטמבר 1982 -יוני 1985) ראויה לשם 'מלחמת לבנון הראשונה' (שנוצר בדיעבד).²³ לאחר פינוי

²⁰ יצחק בן-ישראל, **מלחמת הטיילים הראשונה ישראל-חיזבאללה (קיץ 2006)**, (אוניברסיטת ת"א, מאי 2007). עמ' 25.

²¹ גיורא סגל, "המלחמה בחיזבאללה 2006 - התפיסה, התורה, פיקוד ושלטיה והפעלת הכוח", בתוך: עופר צבי (עורך), **מלחמת לבנון השנייה - תבונת המעשה**, קובץ מאמרים חלק א', (צה"ל: אמ"ץ/תוה"ד/ המעבדה התפיסתית (2008), עמ' 105.

²² אסף חזני, "מטפורות בניהול המערכה - תצפית על תרגיל 'אור הדגן'", **בין הקטבים** 16-17 (צה"ל: מרכז דדו, יולי 2018).

²³ ראובן ארליך, "מתי הסתיימה מלחמת לבנון הראשונה?" **הרצאה ביום עיון של העמותה לחקר כוח המגן**, (מרכז למורשת המודיעין-מל"מ, 12 ביוני 2014).

המחבלים מביירות ב־31 באוגוסט 1982 ניתן היה להכריז על סיום מבצע "שלום הגליל". אולם ממשלת ישראל המשיכה לפעול על מנת להשיג חתימת הסכם שלום עם לבנון בהגמוניה נוצרית. איתות חד שהראה עד כמה מטרה זו לא הייתה ניתנת להשגה, ניתן באמצעות רצח בשיר ג'ומייל והטבח במחנות הפליטים צברא ושתילא שבא בעקבותיו. הטבח הביא לביקורת חריפה על המלחמה מבית ומחוץ ולשלילה מוחלטת של המלחמה וההיגיון שעמד מאחוריה. ההתנגדות בישראל הובילה להקמת ועדת כהן, אשר חקרה את הטבח, ומסקנותיה הובילו לרעיידת אדמה פוליטית בישראל. המשך המרדף אחרי חזון התעתועים (המטרה המדינית) היה כרוך בשהייה מיותרת של צה"ל במשך 32 חודשים בלבנון. במהלך התקופה ישראל הסתבכה עם האוכלוסייה השיעית, ארגון חיזבאללה החל לצבור כוח ולפעול בהכוונה איראנית וסורית, ונגד צה"ל התנהלה מלחמת גרילה שגבתה קורבנות רבים. בינואר 1985, לאחר שנכשלו המאמצים להגיע להסכם שלום עם לבנון, החליטה ממשלת ישראל שצה"ל יפנה את לבנון וייערך לאורך הגבול תוך קיום אזור בדרום לבנון, שבו יפעלו כוחות לבנוניים מקומיים (צד"ל) בגיבוי צה"ל.

הלחימה באזור הביטחון (1985-2000) הייתה תקופה חדשה. מדיניות ישראל בלבנון חזרה במאפייניה מבחינות רבות לתקופה שקדמה למלחמה. לדוגמה, ישראל כוננה אזור חיץ והסתמכה על מיליציה מקומית. בשנות התשעים, בנסיבות של תהליך אוסלו, העימות המדמם בלבנון נתפס בחברה הישראלית כמבוי סתום שיש להיחלץ ממנו, ומכיוון שלא ניתן להשיג דבר, הקורבנות נתפסו כקורבנות שווא.²⁴ החלוקה שצוינה לעיל אינה מבטאת נכונה את ההתפתחות ההיסטורית הן מבחינת מה שקדם לשנת 1982, והן מבחינת מה שהתרחש לאחר שנת 2000. ראשית הפיכת לבנון לחזית פעילה הייתה עם התבססות המחבלים והמשכה במלחמת האזרחים הלבנונית (1975-1991) ובהשתלטות הסורית. בשנת 1976 פלש הצבא הסורי ללבנון, וצה"ל החל להעניק סיוע לנוצרים בלבנון. לפיכך ניתן להציע שרצף הלחימה של צה"ל בלבנון משנת 1976 ועד שנת 2006, יכונה: "מלחמת שלושים השנה של צה"ל בלבנון, 1976-2006".²⁵

במבט לאחור נראה שמלחמת לבנון השנייה (2006) הייתה מעין השלמה של הנסיגה, מכיוון שהיא הובילה לחיזוק ממד ההרתעה, שהיה חסר בנסיגה, מול חיזבאללה באמצעות פגיעה קשה במעוז הארגון בביירות. לאחר מלחמת לבנון השנייה (2006) השתררה רגיעה הנמשכת עד היום, אך ברור שהאיומים מלבנון, ובראשם התעצמות חיזבאללה, שרירים וקיימים, ועימות עלול לפרוץ בכל עת. בתוך התקופה בת שלושים השנים, 1976-2006, ניתן לזהות תקופות קצרות של מהלכים שבהם הופעלו כוחות גדולים בתנופה ובמהלכים משמעותיים, כפי שהיו מבצע ליטאני בשנת 1978, שבוע הלחימה הראשון במלחמת "שלום הגליל" (במידה

²⁴ שם.

²⁵ ארליך מציע לכנות את התקופה בת שלושים השנה בקירוב בשם "מלחמת לבנון". שם, עמ' 11.

הרבה ביותר) והמהלך הקרקעי בסיום מלחמת לבנון השנייה (2006). במרבית השנים הלחימה נשאה אופי של לחימה בעצימות נמוכה, וכך התחזקו התחושות הסיזיפיות של מאמצים מתמידים הכרוכים בקורבנות שאינם מממשים את הציפיות.

דור לבנון

בשנת 2008 הגדיר הרמטכ"ל גבי אשכנזי את בני דורו כבני "דור לבנון" שחוו בארץ זו טראומה שעיצבה את אישיותם. בלבנון, כך תיאר אשכנזי, השקיע דור לוחמים חלק ניכר מחייו, ובתוך תקופה זו איבדו מאות את חבריהם ומפקדיהם שדמם נספג באדמת ארץ זו. לבנון, לדבריו, היא ארץ יפה וארורה גם יחד, וסמלה המובהק הוא מבצר הבופור המאיים על סביבתו.²⁶ ה'סינדרום', כפי שהוא קיים בתודעת הציבור הישראלי, מכיל גם מרכיבים טראגיים. ציפיות נכזבו, והתרסקו תוכניות מגלומניות שהייתה בהן יוהרה ליצור מציאות שבה יחוסלו כל האיומים על ישראל משטח לבנון, ויוקם בה משטר אוהד לישראל שיחתום עימה על הסכם שלום. השקעת כוחות גדולים ומשאבים אדירים, תחת פיקוד מפקדים נודעים לתהילה ובמחירים כבדים בנפש ובחומר, הובילה להתבוססות ב"בוץ הלבנוני" ולעימות חריף בחברה הישראלית. בשנת 2000, כידוע, צה"ל נסוג מלבנון באופן חד-צדדי, ללא כל הסדר מדיני. הוויכוח סביב נחיצות המלחמה בלבנון התחבר גם לתפיסה שהפכה לנחלת הציבור ושלפיה אדם אחד, שר הביטחון אריאל ('אריק') שרון, מפקד ולוחם ותיק ועתיר זכויות בעצמו, הונה את ממשלת ישראל ואת העומד בראשה, ראש הממשלה מנחם בגין, והוליך את מדינת ישראל לתוך הסתבכות צבאית ומדינית שהייתה כרוכה במחירים כבדים.

אכן אשכנזי הוא מהנציגים הבולטים של "דור לבנון", ודרכו בצה"ל שלובה בלחימה בלבנון - מן הפציעה במבצע ליטאני בשנת 1978, דרך הפיקוד על הכוחות שכבשו את הבופור וסביבתו במלחמת "שלום הגליל", ובהמשך בפיקוד על חטיבות "חירם" ו"גולני" ועוצבת יק"ל. במאי 2000, בזמן שכיהן בתפקיד מפקד פיקוד הצפון, הופקד אשכנזי על נסיגת צה"ל מלבנון.

הדברים של אשכנזי צריכים להיבחן בהקשר הרחב של עמדת החברה הישראלית כלפי לבנון וביטוייה התרבותיים. מראשית שנות השמונים בלטו בעיתונות, בקולנוע, בשירה ובתיאטרון²⁷ בישראל ההכרה בסבל האוכלוסייה האזרחית בלבנון, השאיפה לזכות ביחס חיובי של העולם והנטייה להפגין כלפי חוץ רגשות, חששות וספקות של החיילים. סבל האוכלוסייה הערבית בלבנון הועלה על נס, ואילו יכולת הלחימה וההישגים הוצנעו. עיתונאים רבים פיתחו סלידה מפני הפעלת הכוח על ידי צה"ל, ולדעת חלקם חייליו כמעט והפכו "לאיש הרע" בסכסוך.²⁸ הפיצול של החברה

²⁶ גבי אשכנזי, "אנחנו דור לבנון", בתוך: נסים משעל (עורך), ישראל 60, (ידיעות ספרים, משכל: ת"א, 2008), עמ' 347.

²⁷ אורה אחימאיר וחיים באר, 1900-2000, (עם עובד: ת"א, 2000), עמ' 407, 413-414, 417.

²⁸ יעקב ידגר, הסיפור שלנו, (אוניברסיטת חיפה/פרדס: ירושלים, 2004), עמ' 104-106, 109-110.

הישראלית לימין ושמאל החרף ככל שהמלחמה הסתבכה והלכה. עם הזמן גאה הזעם על הביצועים הצבאיים הלקויים, על המספר ההולך וגדל של קורבנות המלחמה, על הכתם המוסרי שספגה ישראל בטבח צברא ושתילא, ועל תסיסת הימין המשיחי שבה לידי ביטוי ברצח אמיל גרינצווייג (1983). משוררים כתבו שירי מחאה על הטבח שביצעו הפלנגות הנוצריות בפליטים פלסטינים במחנות צברא ושתילא (ספטמבר 1982) כמעשה נקמה על רצח בשיר ג'ומייל, נשיא לבנון הנבחר, בזמן שצה"ל נמצא בביירות. הסרטים הישראליים על המלחמה בלבנון, דוגמת 'שתי אצבעות מצידון' (1986) ואחרים (ראו להלן), הושפעו ברוחם מהסרטים האמריקניים על מלחמת ווייטנאם (דוגמת 'צייד הצבאים' 1978 ו'אפוקליפסה עכשיו' 1979) שתיארו את המלחמה כמחלה חברתית וכאסון מיותר לכל המעורבים בה.²⁹

הסרט 'ואלס עם באשיר' (דוד פולונסקי)³⁰

בין השנים 2007–2009, כאילו בתגובה למלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006, יצאו להקרנה בארץ שלושה סרטים העוסקים במלחמת לבנון הראשונה – 'בופור' שהקרנת הבכורה שלו הייתה במרס 2007; 'ואלס עם באשיר' שעלה למסכים ביוני 2008; ו'לבנון'³¹ שראה אור בספטמבר 2009. 'לבנון', אחרון המוקרנים, מביא את הסיפור האישי של יוצרו שמוליק מעוז המתרחש ביום הראשון למלחמה; 'ואלס עם באשיר', הסרט השני בסדר ההקרנות, עוסק בשאלת ההשתתפות והאחריות של יוצרו ארי פולמן לטבח במחנות הפליטים הפלסטינים בצברא ושתילה, שהיה לנקודת מפנה

²⁹ אלמוג, שם, עמ' 722–724.

³⁰ https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A7%D7%95%D7%91%D7%A5:David_Polonsky_08.jpg

³¹ 'בופור', תסריט: יוסי סידר ורון לשם, לפי הספר של לשם **אם יש גן עדן**, בימוי: יוסי סידר; 'ואלס עם באשיר', תסריט ובימוי: ארי פולמן; 'לבנון', תסריט ובימוי: שמוליק מעוז.

ביחס של החברה הישראלית למלחמה; ואילו 'בופור', הראשון להקרנה, מביא סיפור של קצין צעיר, פרי ההתנסות והדמיון של המחבר, שמסתיים ביום הנסיגה הסופית של צה"ל מדרום לבנון.

המכנה המשותף של כל הסרטים הוא נקודת המבט הסיפורית הקולנועית. כולם מסופרים מנקודת המבט האנושית של הלוחמים. אין בבסיס שלושת הסרטים ביקורת על החלטת הדרג המדיני להכניס כוחות צבא ללבנון, וגם האויב כמעט ואינו בא לידי ביטוי. החיילים רואים עצמם קורבנות של המלחמה שהופקרו בשדות הקרב.³² לטענת יעל מונק שלושת הסרטים מנסים לשחזר את עידן התום של הנעורים - אותו 'הזמן האבוד' (לפי שם הרומן של מרסל פרוסט) שהושחת במלחמה ואינו מצליח להשתקם בהווה.³³

ההתנגדות החריפה למלחמה בלבנון בחברה הישראלית, הביקורת על הביצועים של כוחות היבשה ומסקנות ועדת החקירה על הטבח בצברא ושתי'לא, פגמו בהילת הגבורה של דור מפקדי מלחמת יום הכיפורים שהחזיק בתפקידים הבכירים באותה עת. הבולטים בהם היו שר הביטחון אריאל שרון ורפאל איתן הרמטכ"ל. אך גם כלפי אחרים ובהם אלוף אביגדור (יאנוש) בן-גל, מפקד הגיס, וחלק ממפקדי האוגדות שנטען שהם אחראים לתקלות ולמיעוט ההישגים בפעולת כוחות היבשה במלחמה. תופעה דומה בלטה גם במלחמת לבנון השנייה (2006). בין היתר נפגעה במיוחד היוקרה של הרמטכ"ל דני חלוץ, מפקד פיקוד הצפון אלוף אודי אדם ומפקד אוגדת הגליל, תא"ל גל הירש.

המחקרים שנכתבו במסגרת מחלקת ההיסטוריה של צה"ל, לא פורסמו לציבור הרחב, למעט "סנונית ראשונה" (ראו להלן).³⁴ בין הספרים המעטים הזמינים על המדף בולטים באיכותם שניים שפורסמו לפני למעלה משלושים (!) שנה: **מלחמת שולל** (1984) ו**קללת הכלים השבורים** (1987). אפילו כותרות הספרים המעטים שפורסמו במהלך השנים, מעידות על היחס השלילי של החברה הישראלית למלחמה בלבנון. לדוגמה, שמות שני הספרים הראשונים על מלחמת לבנון הראשונה (**מלחמת שולל ו-כדור של"ג**, 1984), מבטאים הונאה מכוונת והידרדרות בלתי נשלטת; הספר **קללת הכלים השבורים** (1987) ובו מסקנות דוח שכתב אל"ם (במיל") עמנואל ולד, אך מערכת הביטחון גנזה אותו, מבטא ביקורת מרה, על סף ייאוש קיומי, מתפקוד צה"ל במלחמת לבנון הראשונה; הספר **פלונטר** (2004),

³² קובי ניב, **בזרוע נטויה ובעין עצומה**, (עולם חדש, 2014), עמ' 7. הספר של ניב מוקדש לניתוח שיטתי ומקורי של הסרטים.

³³ יעל מונק, "בעקבות הזמן האבוד: קורות מלחמת לבנון הראשונה על פי שלושה סרטים ישראלים", **עדכון**, 54, (יולי 2011).

³⁴ מעת לעת נזכרים בתקשורת מחקרים שנעשו במחלקת היסטוריה של צה"ל על קרבות במלחמת "שולם הגליל" (1982). באפריל השנה, לאחר שהוחזרה לארץ גופת הלוחם זכריה באומל ז"ל, אחד משלושת הנעדרים מקרב סולטאן יעקוב (11 ביוני 1982), הוצפו לתודעת הציבור שני מחקרים שערכה מחלקת היסטוריה ולא פורסמו עד היום: המחקר על הקרב והחילוץ של גדוד 362 בקרב סולטאן יעקוב והמחקר על גיס 446. ראו בעניין זה מכתב של סא"ל (במיל") עמיעד ניב, מפקד חמ"ל של הגיס בזמן המלחמה, אל הרמטכ"ל. עמיעד ניב, "סולטאן יעקוב - דיווח מהחמ"ל" **הארץ**, (23 באפריל 2019).

מתאר את פעילות שלוחת המוסד בלבנון, ובשנת 2018 פורסם הספר **עלייתו ונפילתו של בשיר ג'ומייל**, שכותרת המשנה שלו היא "סיפור שקיעתה של ישראל ב'ביצה הלבנונית" ³⁵.

האם הייתה מלחמת לבנון הראשונה "מלחמת שולל"?

המוטיב של "הולכת שולל" ביחס למלחמת לבנון הראשונה היה ועודנו מרכיב חשוב בסינדרום לבנון. התחושה שנוצרה בציבור הייתה ששר הביטחון אריק שרון "הוליד שולל" את ראש הממשלה מנחם בגין, את ממשלת ישראל, את הצבא ואת המדינה כולה, למלחמה ממושכת, עקובת דמים, שבסופו של דבר הייתה גם חסרת תכלית. על פי הדימוי של "מלחמת שולל", תחת מסווה של יציאה למבצע מצומצם בהיקפו שמטרתו (שנהנו מהסכמה רחבה) היו להסיר את איום המחבלים על הצפון, ובמניפולציות שונות הוביל שרון את מדינת ישראל למלחמה שיעדיה היו לסלק את הצבא הסורי מלבנון בכוח ולהקים בלבנון משטר בראשות נשיא נוצרי, שיחתום על הסכם שלום עם ישראל. החתירה המתמדת של שרון להשגת המטרות ארוכות הטווח שצוינו לעיל (למרות רצח באשיר ג'ומייל וטבח צברא ושתיאלא בעקבותיו), סיבכה את ישראל בלחימה עקובת דמים בלבנון במשך שמונה-עשרה שנים, עד לנסיגה במאי 2000. מרבית הציבור התנגד להפעלת צה"ל לטובת המטרות ארוכות הטווח, וההתנגדות גאתה עוד יותר ככל שחלפו השנים ומספר הנופלים הלך וגדל. התקשורת, הספרות, השירה והקולנוע חיזקו את העלבון והזעם בתודעת הציבור. רק לאחרונה, בשנת 2017, פרסם שמעון גולן, חוקר בכיר ממחלקת ההיסטוריה בצה"ל, את הספר **של"ג בלבנון**. הייחוד של הספר הוא באיכות ובפירוט של מידע רב ערך על התכנון המבצעי, קבלת ההחלטות ברמה האסטרטגית, הערכות המודיעין, הפקודות והמהלכים מסוף שנת 1980 ועד 19 בספטמבר 1982. הספר מאפשר לראשונה לבחון ביסודיות את שאלות היסוד הנוגעות למלחמה, דוגמת השתלשלות התכנון המבצעי, הקשרים עם הנוצרים וההערכות לגבי העימות עם הסורים. בין היתר מאפשר המידע המפורט לבדוק את התפיסה שצוינה לעיל, ולפיה שר הביטחון אריאל שרון הוליד את ראש הממשלה מנחם בגין ואת ממשלת ישראל, ובעקבותיה את צה"ל ומדינת ישראל כולה ל"מלחמת שולל" ³⁶. לדברי זאב שיף ואהוד יערי שרון הצליח להוביל את הממשלה לאישור מהלכים של חלקים מן התוכנית הגדולה שאליה שאף. לדבריהם שרון קבע את "התכנית הגדולה", והיא לא נדונה בצורה יסודית בממשלה ובמטה הכללי לפני המלחמה ובמהלכה. ³⁷

³⁵ זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, (שוקן: ירושלים ות"א, 1984). שמעון שיפר, **דור של"ג**, (עידנים/ ידיעות אחרונות: ת"א, 1984). עמנואל ולד, **קללת הכלים השבורים**, (שוקן: ירושלים ות"א, 1987). שמעון גולן, **של"ג בלבנון**, (מודן: ת"א, 2017). אליעזר צפרייר, **פלונטר**, (ידיעות אחרונות/ספרי חמד: ת"א, 2006). ז'ק נריה, **עלייתו ונפילתו של בשיר ג'ומייל**, (סטימצקי, 2018). לסיכום היסטורי, צבאי ומדיני, ראו בני מוריס, **קורבנות**, (אפיקים/עם עובד: ת"א, 2003). עמ' 463-522.

³⁶ שיף ויערי, שם, עמ' 380-388.

³⁷ שם, עמ' 38.

במבט לאחור ובחוכמה בדיעבד, גם אם אין לבטל את הכוח של שרון ואת השפעתו, ניתן להיווכח ש"התוכנית הגדולה" הייתה ידועה לרבים. מאמרים המותחים ביקורת על הצעדים העיקריים ב"תוכנית הגדולה", דוגמת מלחמה עם הצבא הסורי בלבנון וכיבוש ביירות, פורסמו בעיתונות לפני המלחמה ובמהלכה.³⁸ מן התייעוד בספר של גולן עולה שעזר וייצמן, קודמו של שרון בתפקיד, דן ברעיונות המרכזיים שהפכו לחלק מה"תוכנית הגדולה", עוד בקיץ 1979. עוד עולה מן הספר כי לאחר ששרון מונה לשר הביטחון, ב-20 בדצמבר 1981, הוצגה תוכנית "אורנים" לראשונה בפני ממשלת ישראל, והוסברו לה היעדים והדרך להשגתם.³⁹

שר הביטחון אריאל שרון מציג את מהלכי של"ג במסיבת עיתונאים, 11.6.1982 (צילום: יעקב סער לע"ם)

לצד "התוכנית הגדולה", עד ביירות ואף מצפון לה, תוכננו תוכניות מצומצמות שהותאמו, כפי שהיה ידוע לכל הדרגים, לאפשרות של המעבר, אם יינתן האישור, לביצוע של "התוכנית הגדולה".⁴⁰ מעת לעת אירעו אירועים חריגים שהובילו להעלאת הכוונות עד כדי עמידה על סף יציאה למלחמה, והתוכנית נדונה שוב ושוב (בפברואר 1982, באפריל ובמאי אותה שנה). אומנם המטרות אכן היו יומרניות, ושר הביטחון

³⁸ יואל מרקוס, "פוקר הדמים", הארץ, 14 במאי 1982. עוזי בנזימן, "לא להקדיח את התבשיל", הארץ, 10 ביוני 1982. יהושפט הרכבי, בספרו **הכרעות גורליות** שפורסם בשנת 1986, כותב שתוכנית "אורנים הגדולה" הוצגה בפני ראש הממשלה מנחם בגין ובפני שרי הממשלה בביתו ב-20 בדצמבר 1981, ובגין ביקש את אישורם. הרכבי, הכרעות גורליות, עמ' 140.

³⁹ גולן, שם, עמ' 84-86.

⁴⁰ שם, עמ' 54-58.

היה דומיננטי באופן חסר תקדים, אך מכיוון שהתכנון וההכנות היו ממושכים ביותר, והצמרת המדינית-צבאית, ובראשה בגין, הייתה מודעת (הדברים גם זלגו לעיתונות), נראה לכותב שורות אלו שניתן להטיל ספק בתפיסה שלפיה אדם אחד (שרון) הוליד שולל את הצמרת המדינית והצבאית הן בתקופה שקדמה למלחמה והן במהלכה.⁴¹ דעה אחרת, הפוכה, ביטא העיתונאי עוזי בנימן, ששרון האשימו בטענה שהוציא את דיבתו רעה, כאשר כתב שבדיעבד בגין ידע ששרון רימה אותו בזמן המלחמה. בנימן זופה לאחר מאבק משפטי ממושך, ואף הוא רואה בספר של גולן את המצע העובדתי המהימן ביותר על התנהלות ההנהגה הצבאית והמדינית במלחמת לבנון הראשונה. אולם לדעתו מן התייעוד בספר עולה כי שרון הצליח במהלך המלחמה לתמרן את בגין ואת הממשלה, שלא היו שותפים לכוונותיו, לאשר את המהלכים שהציע: "כשהוא אינו מהסס להטעות אותם ולהציג להם מצגי שווא".⁴² נראה שהדיון ההיסטורי בשאלת "הולכת השולל" רק החל, וניתן להסכים שהספר של גולן מאפשר לראשונה לקיים ויכוח מבוסס על מקורות היסטוריים בסוגיה זו.

ספרות כעדות היסטורית

כיום מקובל במחקר ההיסטורי להתייחס גם ליצירה הספרותית כמקור היסטורי המעיד על "רוח הזמן". ברגישותו הייחודית הסופר קולט, מעבד ומבטא בבהירות את הלכי הרוח של החברה שהוא חלק ממנה, וככל שהסופר מוערך יותר היצירה משפיעה על קוראיה. בהקשר זה מצאתי לנכון להתייחס לשלושה רומנים: דוד גרוסמן, **אישה בורחת מבשורה** (2008); רון לשם, **אם יש גן עדן** (2005); מתי פרידמן, **זלעת** (2017). **אישה בורחת מבשורה**, הרומן רחב העלילה של הסופר דוד גרוסמן, חודר לתוך ההתמודדות של החברה הישראלית עם הסכסוך הערבי-ישראלי, עם היחס לערבים בארץ ובמרחב, עם המלחמה המתמשכת ועם השכול. במאי 2003 החל דויד גרוסמן לכתוב את הספר שפורסם בשנת 2008, לאחר שאורי בנו נפל במלחמת לבנון השנייה (2006). במוקד הספר אישה אחת, אורה, ושני אהוביה, אברם ואילן. ראשית הספר היא בחרדה שתקפה את ישראל בתקופת ה"המתנה", שקדמה למלחמת ששת הימים. אברם שהיה קצין מודיעין, נופל במלחמת יום הכיפורים בשבי המצרי ועובר מסכת התעללות ועינויים קשה ביותר. שני בנים נולדים לאורה: האחד מאילן (אדם) והאחר מאברם (עופר). המבצע הגדול בלבנון מתואר במחשבות של אורה המביאה את בנה עופר לשטחי הכינוס, כגרסה נוכחית של עקדת יצחק, שבה בני המשפחה: "מביאים את אהוביהם למבצע העונתי.... קרנבל אביב עם קורבן אדם בסופו, ומה את, היא תוקעת לעצמה, תראי אותך, כמה יפה ומסודר את לוקחת פה את בנך, את כמעט יחידך, את אשר אהבת נורא".⁴³

⁴¹ שם, עמ' 94-111, 579-587.

⁴² עוזי בנימן, "שבוי בנכלוליו", מוסף שבת של **הארץ**, (25 במאי 2018), עמ' 55. ראו גם עוזי בנימן, "התכונה המופלאה של האמת", מוסף שבת של **הארץ**, (18 במאי 2018).

⁴³ דוד גרוסמן, **אישה בורחת מבשורה**, (הקיבוץ המאוחד: ת"א, 2008), עמ' 98.

עופר כבר היה בחופשת שחרור, אך הוא לא היה מוכן לוותר על השתתפותו, הנתפסת בעיניו כפרס, כמימוש כל מה שהוכן לקראתו בצבא וכ"פיו" על השירות הקשה בשטחים, במיוחד: "כשמדובר במבצע פיצוץ, שלוש חטיבות שריון ביחד".⁴⁴ באותו בוקר נקלעת אורה לסייט הקשה ביותר בחיי כל הורה בישראל - החשש שתאבד את בנה במלחמה ותהפוך אם שכולה. כדי לסכל סכנה איומה זו היא החליטה להיעלם לחלוטין, להתנתק לגמרי מהמציאות וכך להימנע מלמלא את "חלקה" ב"שרשרת" הדמיונית שמתאר הסופר. השרשרת מחברת לכאורה בין מי ששולח את בנה למלחמה, לבין מי שעלול לפגוע בו, ולמי שאמור למסור לה את הבשורה המרה. לכן היא לוקחת איתה את אברם, אבי עופר, שגופו ונפשו נשארו מצולקים מהקרבות בחזית סיני במלחמת יום הכיפורים ומהנפילה בשבי המצרי, ושניהם יוצאים למסע ב"שביל ישראל" המתחיל בגליל.⁴⁵

שני הספרים האחרים, **אם יש גן עדן ודלעת**, מבטאים את חוויות הלחימה במוצבים בפור ודלעת, הסמוכים זה לזה, באזור הביטחון בלבנון. רון לשם בספרו אם יש גן עדן שעובד לסרט "בופור", התמודד בין היתר עם השאלה מהו 'בופור' כמהות בפני עצמה, ועד כמה קשה להסביר במה מדובר למי שלא היה שם בעצמו. לדוגמה, מדובר במציאות שבה באמצע שיחה עם האם נוחת מטח פצצות מרגמה, האם שומעת פיצוץ ואז הקו מתנתק. הבן מודע לחרדה התוקפת את האם, מזדהה איתה ומרחם עליה, אך ימים עלולים לעבור לפני שהקו יחובר מחדש.⁴⁶ בדוגמה אחרת מתאר המחבר "גשם של פצמ"רים [פצצות מרגמה]" שהיה יורד על המוצב בלילות וניתן לו הכינוי "גשם סגול". היה זה מעין "קונצרט", שנפתח כשהרמקולים כרוזים "יציאה! יציאה!", נמשך בהמתנה קפואה לפיצוץ ואחריו נשמעת הכריזה "נפילה" ושוב חוזרת הזעקה: "יציאה! יציאה!".⁴⁷ פרידמן מחבר בספרו 'דלעת' בין חוויות הלחימה באזור הביטחון ובמוצב לבין החוויות של שני הסבים של אימו שנלחמו בצרפת למען הצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה ושרדו. אף הוא, "הנין הישראלי", נלחם מתוך תעלות וביצורים מוקפים שקי חול. אפילו הביטויים שבהם השתמשו החיילים במוצב דומים לאלו שבהם השתמשו הסבים במלחמת העולם הראשונה. גם הלוחמים בדלעת "עלו לקו" ו"תפסו" אותו. גם ה"כוננות עם שחר" זהה לזו שהשאירה רושם עז על המשוררים במלחמת העולם הראשונה.⁴⁸ לדעת פרידמן המשקעים השליליים של הלחימה עקובת הדם בתעלות בחזית המערב במלחמת העולם הראשונה זהים לאלו שהשאירה הלחימה באזור הביטחון בלבנון.

⁴⁴ שם, עמ' 100. ראו גם עמ' 88. ישראל בן דור, "ספרות ישראלית עכשווית כמראה לדימויי הערבים ולתפיסת הסכסוך בחברה הישראלית", <https://israelbendor.wixsite.com/usefull-history/>, תיאטרון הקאמרי והבימה המחזיו את הספר **אישה בורחת מבשורה** בשנת 2016.

⁴⁵ גרוסמן, שם, עמ' 108.

⁴⁶ לשם, **אם יש גן עדן**, עמ' 13-14.

⁴⁷ שם, עמ' 101.

⁴⁸ מתי פרידמן, **דלעת**, (כנרת, זמורה ביתן: מודיעין, 2017), עמ' 106-107.

חוויות התסכול והחידלון מהמוצבים בופור ודלעת זהות לאלו שחוו החיילים בחפרות מלחמת העולם הראשונה, כפי שבאו לידי ביטוי בספר הקלאסי של אריך מריה רמרק, **בחזית המערב אין כל חדש** (1929). בספרות הישראלית, מזכירים הספרים של לשם ופרידמן, בין היתר, את הספר של אורי אבנרי, **הצד השני של המטבע** (1950). בספר זה, שבכתבתו הושפע אבנרי הצעיר מִרְמָרְק, הוא ביטא את חוויותיו הקשות מימי הלחימה בחזית הדרום במלחמת העצמאות וחשף את המלחמה באשר היא בכל כיעורה, הביע את התנגדותו הנחרצת למלחמות בכלל, הטיל את האחריות גם על הצד הישראלי ושאַף להגיע להבנה בין הלוחמים משני הצדדים.⁴⁹

גם לאחר הנסיגה בשנת 2000 החברה הישראלית העדיפה להדחיק את המלחמה, והדיון הציבורי הועבר לנושאים אחרים. ייתכן שאי-הנחות שהצבא חש כלפי תוצאות המלחמה והפצעים העמוקים שנפערו בחברה הישראלית במהלכה היו בין הגורמים לכך.⁵⁰ באופן סמלי הפרק בסדרה הדוקומנטרית הטלוויזיונית "תקומה" (1998) שהוקדש למלחמת שלום הגליל, נקרא "סדק בבית".

האומנם "משולש ברמודה"?

נראה כי בחמש עשרה השנים של הלחימה באזור הביטחון נגד חיזבאללה (1985–2000), יותר מאשר בכל תקופה אחרת, התגבשה התפיסה בדבר "קללת לבנון", עד שניתן לומר לצורך ההמחשה שלבנון הפכה ל"משולש ברמודה" מבחינת החברה הישראלית. מן הספרות המעטה שפורסמה לציבור הרחב, והעוסקת בניתוח הממדים הצבאיים של המלחמה באזור הביטחון, בולט בבדידותו ובאיכותו הספר של תא"ל (במיל") משה ("צ'יקו") תמיר, **מלחמה ללא אות**. העדות ההיסטורית של תא"ל תמיר חשובה במיוחד מכיוון שהוא השתתף בלחימה באזור הביטחון משנת 1985, והיה מפקד חטיבה בקו לבנון בזמן הנסיגה. לדעת תמיר הכישלון המערכתי בלחימה ברצועת הביטחון הביא בסופו של התהליך את צה"ל לנסיגה חד-צדדית חפוזה ללא כל הסדר ביטחוני או מדיני עם לבנון. מדברי תמיר וממקורות אחרים עולה בעיקר כי הכישלון נבע מגורמים שניתן לנתח בכלים העומדים לרשות ההיסטוריון ולא מ"קללה", כביכול, כפי שיפורט להלן.

לדבריו, משנת 1985 נקלע צה"ל באזור הביטחון למלחמת התשה ולא היה מסוגל לחדש את ההרתעה, אפילו לצורך הונאה, מכיוון שמאותה שנה לא עמדה על הפרק האפשרות להכריע את החיזבאללה באמצעות פלישה ללבנון.⁵¹ בהיעדר תכלית אסטרטגית הגיונית ומוסכמת מזעור מספר הנפגעים הפך ליעד מבצעי עיקרי, וכך

⁴⁹ שם. אריך מריה רמרק, **במערב אין כל חדש**, (זמורה ביתן מודן, 1982). אורי אבנרי, **הצד השני של המטבע**, (זמורה ביתן: ת"א, 1990). ישראל בן דור, **אי יהודי בים הערבי**, (אפי מלצר: מודיעין, 2012), עמ' 259–261.

⁵⁰ משה תמיר, **מלחמה ללא אות**, (מערכות/משרד הביטחון, 2006), עמ' 9. פרידמן, שם, עמ' 149.

⁵¹ תמיר, שם, עמ' 272.

נוצר מקור נוסף ל"סינדרום לבנון". הציבור, כפי שטען שרון כבר בשנת 1969 במהלך "מלחמת ההתשה" (ראו לעיל), היה מוכן לסבול כל עוד נחיצות הקורבן הייתה מובנת לו, אך הוא לא היה מסוגל לשאת אבדות שנועדו לשמור על המצב הקיים בלבד.

בשנת 1989 הסתיימה מלחמת האזרחים הלבנונית בהסכם טאיף, ולבנון הפכה באופן רשמי לבת חסות סורית. לאחר סדרת קרבות עם ארגון 'אמל' בסוף שנות השמונים ולאחר הסכם טאיף בשנת 1989 נשאר ארגון חיזבאללה הארגון החמוש היחיד בלבנון, חוץ מצבאה. הוא היה גם הגורם המוביל בעדה השיעית והשליט בדרום לבנון ובאזורים אחרים בארץ זו. השיעים שזרקו אורז על צה"ל בשנת 1982, הפכו לאויב העיקרי. המעורבות של ישראל וקהילת המודיעין שלה בסבך הלבנוני פחתה, ולעומת זאת גברו מאוד ההשפעות הסורית והאיראנית.⁵² סוריה שצבאה נמצא אז בתהליך התעצמות נרחב, נתפסה באותן שנים האיום המרכזי, והקשב של מערכת הביטחון וצה"ל הוסב לאתגרים שהציבו הפלסטינים מהאינתיפאדה הראשונה (1987) ואילך.

במשך קרוב לעשור, עד לשנים 1994-1995 שבהן נכנסו לתפקידיהם אלוף עמירם לוי בפיקוד הצפון ורא"ל אמנון ליפקין-שחק כרמטכ"ל (ראו להלן), צה"ל התייחס לפעילותו באזור הביטחון כאל ביטחון שוטף. בהיעדר הקביעה שמדובר בלוחמת גרילה, ובהיעדר השכלה צבאית נרחבת בתחום הגרילה ובהיסטוריה של מערכות דומות, הסתמכו המפקדים על ניסיונם המעשי בלחימה נגד ארגוני הטרור הפלסטינים, ולכן, כפי שמטעים תמיר, תהליך הלמידה וההתאמה של הצבא להתמודדות עם החיזבאללה התארך מאוד. לפיכך במשך שנים גם לא נבנתה התשתית הפיזית הנחוצה לאבטחת הכוחות באזור הביטחון, והמודיעין לא הותאם לצורכי לוחמת הגרילה. זאת בזמן שמבחינת חיזבאללה התנאים למלחמת גרילה היו אידיאליים. ואכן ככל שהעצימה הלחימה נגד הארגון, כך התחזק מעמדו הן בלבנון והן מחוץ לה. המפקדים, שלא קיבלו את הגיבוי לאחר תאונות שאירעו במהלך פעילות מבצעית, צמצמו את פעולות יחידותיהם ובמסגרת זו גם את פעילויות האבטחה לשיירות. עקב היעדר מודיעין ראוי מאות המארבים שבוצעו, הובילו לתוצאות דלות. על כך נוספה העובדה שנתבי התנועה והמקומות נחשפו למחבלים עקב הנטייה לחזור לאותם מקומות. בתחקירים התמקדו בפרטים הטקטיים, אך לא עסקו בתפיסה כוללת להפעלת הכוח מול האתגרים שהציב חיזבאללה. הכישלונות הטקטיים, הביקורת הציבורית הגוברת והאבדות הובילו את המפקדים הבכירים למעורבות רבה מדי בפעילות הטקטית. כך נוצרה בפיקוד הצפון, דווקא מול אויב שאינו שגרתי, מערכת פיקודית שדיכאה את חופש הפעולה וגמישות המחשבה של מפקדי השדה.⁵³

⁵² עמוס גלבווע, "מצפון תיפתח-המודיעין בזירה הלבנונית", בתוך: עמוס גלבווע ואפרים לפיד, **מלאכת מחשבת**, (ידיעות אחרונות וספרי חמד: ת"א, 2008), עמ' 98-99.

⁵³ תמיר, שם, עמ' 55, 100, 116-118, 127, 272.

הכוחות שיצאו לפעולות היו גדולים מן הדרוש, וכל לוחם נשא על גבו ציוד שמשקלו היה גדול פי שניים מהמשקל שנשא על גבו לוחם החיזבאללה. חוליות החיזבאללה הקטנות נהנו מהיתרונות של ניידות ומהירות, זיהו את כוחות צה"ל בטרם עת, ולכן לרוב הם הפתיעו במכת האש הראשונה וגרמו לכוחות צה"ל אבדות כבדות. גם עבודת המודיעין סבלה מהשאיפה להימנע מסיכונים. לפני כל מבצע נדרש המודיעין לתת מענה לכל פער מודיעיני. הדרישה הובילה לפעילות ערה ביותר של אמצעי המודיעין לאיסוף מידע בתא שטח מסוים ופעילות זו "אותתה" ללוחמי החיזבאללה על הפעילות הצפויה. בהתאם לכך לוחמי החיזבאללה שינו את היערכותם כך שהמבצע הפך מיותר או מסוכן. עקב ההתמקדות בפרטים בתהליך הפקת הלקחים נמצאו המפקדים תחת נטל כבד מנשוא שגרם לתחלופה מואצת מאוד.⁵⁴

לויין וליפקין-שחק חוללו את התפנית, ומכאן ואילך הוחלט שמדובר במלחמה לכל דבר, וננקטו צעדים בהתאם ובהם הקמת יחידת "אגוז" (ראו להלן), הגברת הפעילות נגד חיזבאללה ובכלל זה פגיעה בבכירים, עידוד יוזמה ומתן גיבוי למפקדים בשטח ושיפור ניכר באיסוף מודיעין ובהעברת הידיעות ליחידות. בשנים 1998-1999, על סף הנסיגה, ירד מספר הרוגי צה"ל בלחימה באזור הביטחון, ונרשם שיפור מתמיד ביכולת הצבא מול החיזבאללה.⁵⁵

בשנת 1995, בתוך חצי שנה, הוקמה יחידת "אגוז" מחדש במסגרת חטיבת גולני בפיקוד הצפון וייעודה, בדומה ליחידות "שקד" ו"דובדבן", היה להתמודד עם אתגר מבצעי במסגרת הביטחון השוטף, שעדיין לא נמצא לו מענה ראוי. במקרה זה היחידה נועדה להתמודד עם האתגר שהציב ארגון חיזבאללה, והיא פעלה בחמש שנותיה הראשונות ב"אזור הביטחון" בלבנון. היחידה הצליחה ליצור שיטות ייחודיות (דוגמת לוחמות סבך ובולדרים, היטמעות ארוכת טווח ועוד) שפגעו בלוחמי החיזבאללה יותר מאשר יחידות אחרות. הישגי היחידה גם נסכו ביטחון בקרב מקבלי ההחלטות. ביחידה התפתח ידע מבצעי חדש ומקורי, וניכרה השפעתה גם על יחידות אחרות.⁵⁶ בישראל התקבלה גרסת חיזבאללה שטען שלוחמיו אחראים לשבירת הרוח של צה"ל ולסילוקו מעל אדמת לבנון, אולם הגורם העיקרי היה שרשרת האסונות שאירעו בשנת 1997, והבולטים בהם היו אסון המסוקים, אסון השריפה בוואדי סלוקי ואסון השייטת. ב-4 בפברואר 1997 נתקל מסוק עמוס לוחמים בדרכו למוצב דלעת במסוק, אף הוא עמוס לוחמים, שהיה בדרכו לבפור, באזור שאר ישוב. בהתרסקות נהרגו כל שבעים ושלושה הלוחמים ואנשי חיל האוויר שהיו במסוקים. אסון זה הוביל להקמת ארגון "ארבע אימהות", שעמדו בראש המאבק הציבורי ליציאת צה"ל מלבנון. באסון השריפה בוואדי סלוקי, ב-28 באוגוסט, נהרגו חמישה

⁵⁴ דני רשף, "הלקחים המוטעים מלבנון". **מערכות** 382, (פברואר 2002), עמ' 88-90.

⁵⁵ יששכרוף והראל, שם, עמ' 31. תמיר, שם, עמ' 120-121, 128.

⁵⁶ יואב טילן ואלי מיכלסון, "יחידות מיוחדות ללמידה מערכתית בצה"ל, 'שקד', 'רימוני' ו'אגוז' כמקרי מבחן ליחידות למידה", **בין הקטבים** 6, (צה"ל: מרכז דדו, ינואר 2016), עמ' 145-148, 155-162.

לוחמים וחמישה נפצעו. בליל 4-5 בספטמבר, בקרב שנערך במהלך פשיטה בלבנון של שיטת 13, נהרגו שנים-עשר לוחמים ובהם מפקד הכוח והרופא. ככל שגבר הלחץ הציבורי ליציאה מלבנון, חלחלה בכל רמות הפיקוד ההבנה שההימנעות מנפגעים היא השיקול העליון, ולכן צה"ל נאלץ לפעול לעיתים בניגוד לערכיו. לדוגמה, משימות הופסקו עקב חשש מהסתבכות שבה יהיו נפגעים. החיזבאללה הרגיש בחוסר הנחישות וניצל אותה היטב.⁵⁷

בנוסף לכל אלו צה"ל, בניגוד לחיזבאללה, לא הבין שהמערכה מתנהלת גם בתודעה הציבורית. הכישלונות הובלטו בצורה מוגזמת, והציבור כמעט ולא נחשף למערכה שהתנהלה עקב האיפול שהוטל על אמצעי התקשורת. מנגד חיזבאללה השכיל לנצל את הזירה התקשורתית לצרכיו. אחת הדוגמאות הבולטות הייתה "אירוע דלעת" ב-29 באוקטובר 1994. באותו יום אנשי החיזבאללה הסתערו על המוצב, חייל נהרג ושני תצפיתנים נטשו את העמדות וברחו. אנשי הארגון תקעו את דגל הארגון על אחת הסוללות ונסוגו ללא נפגעים ומבלי שנורתה אש לעברם. חיזבאללה צילם את ההתקפה, והארגון השתמש בסרט ללוחמה פסיכולוגית.⁵⁸

כפי שניתן לעמוד על הקשיים והכשלים בניתוח הלחימה באזור הביטחון, כך ניתן לעמוד עליהם בניתוח מהלכי צה"ל במלחמת לבנון הראשונה (1982) והשנייה (כפי שעולה מדוח וינוגרד ומן הספרות הענפה שפורסמה).⁵⁹ התקלות במלחמה ארוכת השנים בלבנון נבעו בעיקר מכשלים או מטעויות שניתן לעמוד עליהן ולטפל בהן. לדוגמה, במלחמת לבנון הראשונה (1982) בלטו כשלים שנבעו מפעולה מאולתרת תוך התעלמות מתוכניות קיימות, מציוותי כוחות שנוצרו ברגע האחרון, מבעיות תיאום בין מפקדות ובין זרועות (במיוחד אוויר ויבשה), מקטיעת רצף הלחימה בלילה ולעיתים גם ביום, מהיעדר תיאום בין דרג מדיני לצבאי ועוד.

כך לדוגמה, "מהלך חניבעל" של אוגדה 162 לדהר אל-ביידר על כביש דמשק-ביירות התעכב (ומומש רק לאחר הפסקת האש) בגלל תנועה לא מאובטחת בציר הררי ובעיות תיאום בין הדרג המדיני לצבאי, שאפשרו לסורים למקם כוחות קומנדו ושריון בעין זחלתא. בבקאע שבגזרה המזרחית לא הגיעו כוחות הגיס הצפוני אל כביש דמשק-ביירות בגלל רצף העיכובים המצטבר עקב לחימת הכוחות הסוריים הקטנים (אך היעילים) ברצועת האבטחה, היעדר רציפות בלחימה וכמה תקלות קשות ובהן פרשת חילוץ גדוד המילואים מסולטאן יעקוב. ההכרעה המיחלת בבקאע לא הושגה, למרות שהמערכים הסוריים בבקאע כבר התמוטטו, והכוחות שהסורים הזרימו לא הספיקו לייצב מערך חדש עד להפסקת האש, מסיבות שניתן לנתחן

⁵⁷ תמיר, שם, עמ' 193. ראו גם עמ' 269-270.

⁵⁸ יששכרוף והראל, שם, עמ' 24, 26.

⁵⁹ הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון, 2006 [ועדת וינוגרד], **דין וחשבון חלקי** (אפריל 2007). הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון, 2006 [ועדת וינוגרד], **דין וחשבון סופי** (ינואר 2008). הראל ויששכרוף, שם, עמ' 465-483. אלישיב שמש, **עוד ניצחון כזה**, ... (מודן: משרד הביטחון, 2013).

ולעמוד עליהן.⁶⁰ מנגד לא חסרו במלחמת "שלום הגליל" גם מהלכים מוצלחים ובהם בולטים הנחתת אוגדה 96 בשפך האוולי והתקדמותה לביירות, חיסול מערך הטק"א הסורי בבקעת הלבנון ופינוי יחידות הצבא הסורי ואש"ף מביירות. ה"סינדרום" צבע באותם גוונים קודרים גם את ההצלחות שהושגו, כפי שקרה לגבי לחימת צה"ל באזור הביטחון.

צה"ל פועל לסכל מנהרות חיזבאללה החודרות מזרם לבנון לישראל (צילום: דובר צה"ל)

לאחר מלחמת לבנון השנייה (2006) עסק צה"ל בתחקירים יסודיים, בלימוד המהלכים והאירועים ובהפקת לקחים. הלקחים תורגמו למעשה בתחומי התורה, האימונים, הכשרת המפקדים והיחידות וההתארגנות הלוגיסטית.⁶¹ העימות עם חיזבאללה וחמאס הפך לאתגר המרכזי של צה"ל, כפי שבא לידי ביטוי בסבבי הלחימה בעזה, בחשיפת המנהרות בצפון ובדרום ובסיכולן, במאמצים לסיכול העברת אמל"ח מתקדם לשני הארגונים, בין היתר באמצעות תקיפות בסוריה, בתרחישים ובהכנות לקראת מלחמת לבנון השלישית.⁶²

בתרגיל 'אור הדגן' שערך הגיס הצפוני בספטמבר 2017 ושדימה מלחמה מול חיזבאללה בדרום לבנון, נכללה בשלב השני, לאחר המגננה, התקפה הכוללת תמרון יבשתי נרחב.⁶³ כידוע עוד לפני שהתרחשה המלחמה, מושג הניצחון במוחות של אנשי

⁶⁰ ולד, שם, עמ' 25-79. ראו גם וגמן, שם.

⁶¹ גיורא סגל, "בשער הקובץ", בתוך: עופר, מלחמת לבנון השנייה, עמ' 7-8.

⁶² דנה פרייזלר-סוויירי, "'מה אפשר ללמוד מתהליך פיתוח תפיסת ההפעלה (2006)': בין הקטבים 10, (צה"ל: מרכז דדו, מרץ 2017). התפיסה ביקשה לבצע מעבר מתפיסת לחימה המתנהלת באופן רצוף באמצעות מעבר משלב לשלב (מגננה, מהלומת נגד ומתקפה) שעיקרה השמדת אויב וכיבוש שטח, לתפיסת לחימה בריזמנית בכל ממדי הפעולה ומרחביה באמצעות הפעלת כל הזרועות לפגיעה במקדי העוצמה של האויב.

⁶³ אסף חזני, "מטפורות בניהול המערכה - תצפית על תרגיל 'אור הדגן'", בין הקטבים 16-17, (צה"ל: מרכז דדו, יולי 2018).

הצבא המתכוננים לקראתה, ומכלול הצעדים מעיד שצה"ל בדרך הנכונה מבחינת ההתמודדות עם הסינדרום.

מדוע הכרחי להתמודד עם הסינדרום וכיצד?

חופש הביקורת והיצירה הוא הכרחי בחברה דמוקרטית דוגמת החברה הישראלית, והזיכוכ של המשקעים הקשים שנוצרו עקב הלחימה הממושכת באמצעות אומנים ויוצרים, הוא ממקורות הכוח של החברה הישראלית. אולם מן ההכרח להבחין בין דילמות מוסריות וערכיות באשר לנסיבות שבהן יש לצאת למלחמה, לבין הפקת הלקחים והניתוח שהצבא אמור לעשות כדי שיישמרו בידי יכולות פעולה מגוונות. בהיעדר שקיפות לגבי המלחמה הממושכת בלבנון (1976-2006), התגבש בתודעת הציבור בישראל "סינדרום לבנון" שניזון ממכלול היצירה התרבותית ובכלל זה עיתונות, ספרות, שירה, קולנוע, תיאטרון ועוד. לפי סינדרום זה שומר נפשו ירחק מארץ זו באותו אופן שבו התרחקו, לדוגמה, צרפת מאלג'יריה וארה"ב מווייטנאם. ככל שחולפות השנים, מאמץ ציבור הולך וגדל לעצמו הלך רוח זה. המחשבות עלולות להוביל לנטרול האפשרות לפעול בלבנון, ולו גם כדי לסכל איומים משטחה, אם המציאות תחייב זאת.

מכיוון שמדובר ב"סינדרום" הקיים בחברה, מן ההכרח לפעול בממד הציבורי. הצעד המתחייב כדי לצמצם את אחיזתו של ה"סינדרום" הוא לכתוב מחקר כולל על מלחמת "שלושים השנה" בלבנון (בהסתמך על המחקרים שנערכו בצה"ל ובמערכת הביטחון וההשלמות הנדרשות) ולפרסם אותו לציבור בצירוף הלקחים שהופקו, והצעדים שהתבצעו לתיקונם. המחקר יאפשר התמודדות עם הדילמות שהציפה הלחימה הממושכת, ויש להניח שעוד יעמדו לפתחנו בעתיד, דוגמת כיצד ובאיזה נסיבות תיתכן הפעלת צה"ל כדי להשיג מטרות מדיניות ארוכות טווח? מהי מידת העוצמה הצבאית שנכון להפעיל במציאות שבה צה"ל נהנה מעוצמת אש אדירה ומיתרון שאינו בר השוואה לאויב? כיצד ללחום נגד מחבלים הנמצאים בתוך אוכלוסייה אזרחית - האם ראוי לסכן חיי חיילים כדי לשמור על חיי אזרחים זרים? כיצד לפעול בתוך שנאה ועימות עקוב מדם באזור שבו האוכלוסייה מפולגת מבחינה אתנית? כיצד הצבא צריך להתמודד עם היעדר הסכמה לאומית סביב המלחמה ומטרותיה?⁶⁴ השאלה הקשה ביותר, שלא ניתן לה עדיין מענה ראוי, היא מדוע נשאר צה"ל בלבנון במשך חמש עשרה שנים רצופות (1985-2000), למרות שהנסיבות השתנו כליל, ואף האויב השתנה ובמקום אש"ף וארגוני המחבלים הפלסטינים

⁶⁴ יורם יאיר, "מגבלות הכוח וערכי הלחימה", בתוך נחמן שי (עורך), **ביטחון**, (אלפא תקשורת/מעריב, 1998).

הלחימה הייתה בעיקר נגד חיזבאללה.⁶⁵ הכתובת לשאלה זו, כמובן, איננה רק צה"ל אלא גם ממשלת ישראל והחברה הישראלית.

"מלחמת לבנון השלישית" נמצאת בהתמדה בתודעת הציבור בישראל. היא נדונה בתקשורת וניזונה גם מהצהרות ראשי ארגון החיזבאללה, ולפיהן יש ביכולתם לפגוע באתרים אסטרטגיים בעורף הישראלי ולכבוש חלקים מהגליל. העיתוי המשוער הוא בין טווח הזמן הקצר, שבו עלולים להתרחש אירועים חריגים שישתבכו לעימות, לבין טווח הזמן הרחוק יותר, בין היתר במלחמה שבה הארגון יפעל כשליח של איראן. ברור מאליה שישאל צריכה להיערך לתרחישים אלו בעוד מועד.⁶⁶

מלחמת לבנון השנייה הוכיחה שלוחמה מנגד של צה"ל באמצעות הפעלת אש בעוצמה רבה, לא נטרלה את יכולת הלחימה והשיגור של ארגון חיזבאללה ולא הובילה לתוצאות שקיוו להן. זאת בזמן שהפעלת האש מנגד של חיזבאללה שירתה היטב את מטרותיו, מכיוון שהיא פגעה באזרחים ושיבשה את מהלך החיים של חלק ניכר מהאוכלוסייה. אלוף (במיל") יצחק בן-ישראל הדגיש לאחר מלחמת לבנון השנייה, כי "אין דרך מעשית לנצח במלחמה ללא מהלך קרקעי של השתלטות על שטחי מפתח [...] צה"ל חייב אפוא לחזור ולטפח את יכולת ההכרעה שלו באמצעות תמרון המתבסס על כוח משוריין גדול המונה מספר אוגדות".⁶⁷ מכאן ברור שבמלחמה בעתיד נגד החיזבאללה יהיה צורך בשילוב בין תמרון של כוחות יבשה, אוויר וים ללוחמה באורח בלתי סדור של כוחות מיוחדים כדי להגיע להצלחה צבאית ברורה שתאפשר ליישם פתרון מדיני.⁶⁸

במסמך אסטרטגיית צה"ל מאפריל 2018 שהופץ לציבור, הגדיר צה"ל בראש גורמי האיום את המכלול השיעי ובו איראן, סוריה, חיזבאללה והמיליציות השיעיות במרחב. המענה הצה"לי, כחלק מהתקפה בזירה אחת או יותר, כולל מאמץ תמרון ובו התמרון היבשתי, הימי והאווירי ומאמץ אש מדויקת רחבת היקף.⁶⁹ לבנון ניצבת על הגבול הצפוני של מדינת ישראל, והיא הזירה שבה התחככו מדינת ישראל, מערכת הביטחון שלה וצבאה יותר מאשר בכל זירה אחרת. היו בה שלוש מלחמות, מאות מבצעים צבאיים, צה"ל שהה בה הכי הרבה שנים, ובה גם היו לצה"ל הכי הרבה קורבנות שלא במסגרת מלחמות. זאת הזירה שעוררה

⁶⁵ לדוגמה, סקל טוען ש"השקיעה בבוץ הלבנוני" נבעה מצירוף של "ממשלות חסרות תעוזה מדינית ומפקדי צבא שהגוימו בראיית שחורות", ולכן נרתעו מקבלת החלטה אמיצה, כפי שקיבל צה"ל לאחר "מבצע ליטאני" (1978) כאשר צה"ל נסוג מדרום לבנון לאחר שלושה חודשים והסכים לכניסת כוח האו"ם. סקל, שם, עמ' 166. קיימת גם האפשרות הטעונה מחקר נוסף שהשהות המתמשכת בלבנון מבטאת קיבעון מחשבתי, בדומה לקיבעון שהוליד את הקונספציה שקדמה למלחמת יום הכיפורים.

⁶⁶ אורנה מזרחי ויורם שווייצר, "האם חיזבאללה מעוניין במלחמה עם ישראל בעת הנוכחית?", **מבט על** 1170, (המכון למחקרי ביטחון לאומי: ת"א, מאי 2019).

⁶⁷ בן-ישראל, שם, עמ' 33-34.

⁶⁸ סגל, שם, עמ' 33-134. בפועל התברר שההצלחה העיקרית של חיל האוויר הייתה מרשימה מאוד בפגיעה ברקטות הבינוניות וארוכות הטווח, אך חיל האוויר לא הצליח לפגוע במערך הרקטות קצרות הטווח, ולכן נותר הצורך בתמרון קרקעי. גבריאל סיבוני, "המערכה הצבאית בלבנון", בתוך: עופר, מלחמת לבנון השנייה, עמ' 139.

⁶⁹ לשכת הרמטכ"ל, **אסטרטגיית צה"ל**. אתר צה"ל <https://www.idf.il>. (אפריל 2018). עמ' 16, 17, 22, 26.

בחברה הישראלית מחלוקות יותר מכל זירה אחרת.⁷⁰ בכל הזמנים הייתה ותישאר לבנון המבוא הצפוני לארץ ישראל ("ארץ גשר"⁷¹) וגם המוצא לדרום מערב סוריה, לאגן דמשק ולצפון סוריה. לפיכך בעת מבחן ובהכנות לקראתה כל האפשרויות האסטרטגיות הגלומות בשטחה צריכות להישקל באופן הגיוני ביחס לנסיבות מבלי שאף אחת מהן תיפסל מראש, חלילה, בגלל "סינדרום לבנון".

⁷⁰ גלבו, "מצפון תיפתח", שם, עמ' 94.

⁷¹ מרדכי גיחון, "ארץ גשר", בתוך: בני מיכלסון, אברהם זוהר ואפי מלצר (עורכים). **המאבק לביטחון ישראל**, (העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית: ת"א, 2003). עמ' 13-39.

רשימת מקורות

- אביטל-אפשטיין, גדעון. 1973 - **הקרב על הזיכרון**. שוקן, ירושלים ותל אביב. (2013).
- אבנרי, אורי. **הצד השני של המטבע**. זמורה ביתן, ת"א. (1990). מהדורה מצולמת.
- אורטל, ערן. "את מי אנחנו מפחידים? התפתחות הגישה הצה"לית למבצעי גמול והרתעה מול ארגוני טרור וגרילה". **בין הקטבים** 19, עמ' 39-63. (פברואר 2019).
- אחימאירי, אורה וחיים באר. 1900-2000. עם עובד, ת"א. (2000).
- אלמוג, עוז. **פרידה משרוליק**. שני כרכים, אוניברסיטת חיפה/זמורה ביתן. (2004).
- ארליך, ראובן. "מתתי הסתיימה מלחמת לבנון הראשונה?". **הרצאה ביום עיון של העמותה לחקר כח המגן**. מרכז למורשת המודיעין - מל"ם. (12 ביוני 2014).
- אשכנזי, גבי. "אנחנו דור לבנון" בתוך: נסים משעל (עורך). **ישראל 60**. ידיעות ספרים, משכל, ת"א. עמ' 347 (2008).
- בן דור, ישראל. **אי יהודי בים הערבי**. אפי מלצר, מודיעין. (2012).
- בן דור, ישראל. "ספרות ישראלית עכשווית כמראה לדימויי הערבים ולתפיסת הסכסוך בחברה הישראלית" (בכתובים).
- בן-ישראל, יצחק. **מלחמת הטיילים הראשונה ישראל-חיזבאללה (קיץ 2006)**. נייר עמדה. אוניברסיטת ת"א. (מאי 2007).
- בנימין, עוזי. "התכונה המופלאה של האמת". מוסף שבת, **הארץ**, עמ' 52-55 (18 במאי 2018).
- בנימין, עוזי. "שבוי בנכלוליו". מוסף שבת, **הארץ**, עמ' 52-55 (25 במאי 2018).
- גולן, שמעון. **של"ג בלבנון**, מודן, ת"א (2017).
- גיחון, מרדכי. "ארץ גשר", בתוך: בני מיכלסון, אברהם זוהר ואפי מלצר (עורכים). **המאבק לביטחון ישראל**, עמ' 13-39. העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית, ת"א. (2003).
- גלבווע, עמוס. **"דמדומי בוקר"**. מל"ם/אפי מלצר. (2015).
- גלבווע, עמוס. "מצפון תיפתח - המודיעין בזירה הלבנונית", בתוך: עמוס גלבווע ואפרים לפיד, **מלאכת מחשבת**, עמ' 94-101. ידיעות אחרונות וספרי חמד, ת"א. (2008).
- גלבר, יואב. **התשה, המלחמה שנשכחה**. כנרת זמורה-ביתן דביר, מודיעין. (2017).
- גרוסמן, דוד. **אישה בורחת מבשורה**. הקיבוץ המאוחד, ת"א. (2008).
- הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון, 2006 [ועדת וינוגרד, מלחמת לבנון השנייה]. **דין וחשבון חלקי**. (אפריל 2007).
- הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון, 2006 [ועדת וינוגרד, מלחמת לבנון השנייה]. **דין וחשבון סופי**, כרך א. (ינואר 2008).
- הירש, גל. **סיפור מלחמה סיפור אהבה**. ידיעות אחרונות/ספרי חמד, ת"א. (2009).
- הנקין, יגיל. "'מחיר גבוה לדמנו' תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות התגמול ועד ל'צוק איתן'". **בין הקטבים** 15, עמ' 17-41. (מרץ 2018).
- הרבכי, יהושפט. **הכרעות גורליות**. עם עובד, ת"א. (1986).
- וגמן, יהודה. "מטרה אחת יותר מדי", **מערכות** 413, עמ' 4-10. (יולי 2007).
- ולד, עמנואל. **קללת הכלים השבורים**. שוקן, ירושלים ות"א. (1987).
- חזני, אסף. "מטפורות בניהול המערכה - תצפית על תרגיל 'אור הדגן'". **בין הקטבים** 16-17. (יולי 2018).
- חלוץ, דני. **בגובה העיניים**. ידיעות אחרונות/ספרי חמד, משכל, ת"א. (2010).

- טילן, יואב ואלי מיכלסון, "יחידות מיוחדות ללמידה מערכתית בצה"ל, 'שקד', 'רימון' ו'אגוז' כמקרי מבחן ליחידות למידה". **בין הקטבים** 6, עמ' 145-163. (ינואר 2016).
- יאיר, יורם ("יהיה"). "מגבלות הכוח וערכי הלחימה". בתוך נחמן שי (עורך). **ביטחון**. אלפא תקשורת/מעריב. (1998).
- ידגר, יעקב. **הסיפור שלנו**. אוניברסיטת חיפה/פרדס, ירושלים. (2004).
- יששכרוף, אבי ועמוס הראל. **קורי עכביש**. ידיעות ספרים, ת"א. (2008).
- לומסקי-פדר, עדנה. **כאילו לא הייתה מלחמה**. מאגנס, ירושלים. (1998).
- לשכת הרמטכ"ל. **אסטרטגיית צה"ל**. אתר צה"ל <https://www.idf.il>. (אפריל 2018).
- לשם, רון. **אם יש גן עדן**. זמורה ביתן, אור יהודה. (2005).
- מונק, יעל. "בעקבות הזמן האבוד: קורות מלחמת לבנון הראשונה על פי שלושה סרטים ישראלים", **עדכן** 54, עמ' 25-28. (יולי, 2011).
- מוריס, בני. **קורבנות**. אפיקים/עם עובד, ת"א. (2003).
- מזרחי, אורנה ויורם שוויצר. "האם חיזבאללה מעוניין במלחמה עם ישראל בעת הנוכחית". **מבט על** 1170. (23 INSS. במאי 2019).
- מנוס, אורי. "העורף במלחמת לבנון השנייה". בתוך: עופר, **מלחמת לבנון השנייה**, עמ' 135-154.
- ניב, עמיעד. "סולטאן יעקוב - דיווח מהחמ"ל". **הארץ**. (23 באפריל 2019).
- נריה, ז'ק. **עלייתו ונפילתו של בשיר ג'ומייל**. סטימצקי. (2018).
- סגל, גיורא. בשער הקובץ. בתוך: עופר, **מלחמת לבנון השנייה**, עמ' 8-14.
- סגל, גיורא. "המלחמה בחיזבאללה 2006 - התפיסה, התורה, פיקוד ושליטה והפעלת הכוח", בתוך: עופר, **מלחמת לבנון השנייה**, עמ' 33-134.
- סיבוני, גבריאל. "המערכה הצבאית בלבנון". בתוך: עופר, **מלחמת לבנון השנייה**, עמ' 135-154.
- סקל, עמנואל. **ימי לבנון**, אוגדה 252 במלחמת שלום הגליל (2019).
- עופר, צבי (עורך). **מלחמת לבנון השנייה - תבונת המעשה**, קובץ מאמרים חלק א', אמ"ץ/תוה"ד/המעבדה התפיסתית (2008).
- פרידמן, מתי. **דלעת**. כנרת, זמורה ביתן, מודיעין. (2017).
- פרייזלר-סוויירי, דנה. "מה אפשר ללמוד מתהליך פיתוח תפיסת ההפעלה (2006)", **בין הקטבים** 10, עמ' 9-50. (מרץ 2017).
- צפירי, אליעזר (גיזי). **פלונטר**. ידיעות אחרונות/ספרי חמד. ת"א (2006).
- קובנר, רותם. "הקדמה: 'רשומון' והשיח ההיסטורי". **זמנים** 86, עמ' 4-9. אביב. (2004).
- קובי, ניב. **בזרוע נטויה ובעין עצומה**. עולם חדש. (2014).
- רמרק, אריך מריה. **במערב אין כל חדש**. זמורה ביתן מודן. (1982).
- רשף, דני. "הלקחים המוטעים מלבנון". **מערכות** 382, עמ' 88-90. (פברואר 2002).
- שבתאי, אהרון. **המיתולוגיה היוונית**. מפה, ת"א. (2000).
- שיף, זאב ואהוד יערי. **מלחמת שולל**. שוקן, ירושלים ות"א. (1984).
- שיפר, שמעון. **כדור של"ג**. עידנים/ידיעות אחרונות, ת"א. (1984).
- שמשי, אלישיב. **עוד ניצחון כזה....** מודן, משרד הביטחון. (2013).
- שקד, גרשון. "סיזיפוס ואהסורוס: הסינדרום הסיזיפי ו'הנעדר' של קפקא". **מחקרי ירושלים במחשבת ישראל**, עמ' 697-715. ספר היובל לאליעזר שביד, כרך שני, מכון מנדל. (2005).
- תמיר, משה. **מלחמה ללא אות**. מערכות/משרד הביטחון, ת"א. (2006).